

КОНЦЕПТИ «БОГА», «НАЦІЇ» І «СВОБОДИ» В ТЕОРІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ВИХОВАННЯ ОМЕЛЯНА ВИШНЕВСЬКОГО

THE CONCEPTS OF "GOD", "NATION" AND "FREEDOM" IN THE THEORY OF MODERN UKRAINIAN EDUCATION OMELYANA VYSHNIEVSKIY

Стаття присвячена аналізу життя та творчого доробку талановитого ученого, Омеляна Вишневського. Подано основні біографічні відомості та перелік найбільш вагомих наукових праць педагога. Національна спрямованість поглядів, популяризація християнських засад виховання, дослідження історії української педагогіки завжди супроводжували Омеляна Вишневського і як молодого вчителя, і як науковця. Окремлено основні світоглядно-методологічні концепти його теорії сучасного українського виховання «Бог», «Нація», «Свобода», які знайшла своє втілення у практиці освіти і виховання підрастаючого покоління. Концепт «Бог» є первинною складовою світоглядно-філософського фундаменту педагогіки О. Вишневського. Концепт «Нація» обґрунтовується й фундаменталізується вченим такими чинниками як: природногенетичний, історично-традиційний та вимогами сучасності. Концепт «Свобода» пронизує усю його творчість (і методичну, і філософсько-теоретичну) й тісно переплітається з концептами «Бог» і «Нація». Омелян Вишневський став одним з перших учених-педагогів у сучасній Україні, які приділили увагу «розвитковій особистості» як педагогічній категорії, системно розробивши головні засади і складові цього процесу. Наголошено на особливій актуальності значної кількості положень розробленої ним теорії сучасного українського виховання у сучасних воєнних реаліях нашого суспільства. Адже сьогодні особливо вимагає від людини характерності, волі, цілеспрямованості, наполегливості, практичності, стійкості тощо. Запропоновані вченим «основи» та «перспективи» сучасного виховання дозволять, удосконалити процес формування цілісних й плідних концептів розвитку освіти, виховання, навчання, розвитку людини.

Ключові слова: виховання, навчання, розвиток, освіта, світоглядно-методологічні концепти, «Бог», «Нація», «Свобода», Україна, традиційні засади національної духовної культури.

The article is devoted to the analysis of the life and creative work of the talented scientist Omelyan Vishnevskiy. Basic biographical information and a list of the most important scientific works of the teacher are provided. The national focus of views, the popularization of Christian principles of education, the study of the history of Ukrainian pedagogy always accompanied Omelyan Vishnevsky both as a young teacher and as a scientist. The main worldview and methodological concepts of his theory of modern Ukrainian education «God», «Nation», «Freedom», which have found their embodiment in the practice of education and upbringing of the younger generation, are outlined. The concept of «God» is the primary component of the worldview and philosophical foundation of O. Vishnevsky's pedagogy. The concept of «Nation» is substantiated and fundamentalized by scientists by such factors as: natural-genetic, historical-traditional and modern requirements. The concept of «Freedom» permeates all of his work (both methodical and philosophical-theoretical) and is closely intertwined with the concepts of «God» and «Nation». Omelyan Vyshnevskiy became one of the first scientist-pedagogues in modern Ukraine who paid attention to «personality development» as a pedagogical category, systematically developing the main principles and components of this process. The special relevance of a significant number of provisions of the theory of modern Ukrainian education developed by him in the modern military realities of our society is emphasized. After all, today especially requires character, will, purposefulness, perseverance, practicality, stability, etc. from a person. The «fundamentals» and «perspectives» of modern education proposed by the scientists will allow to improve the process of formation of integral and fruitful concepts of the development of education, upbringing, training, human development.

Key words: education, training, development, education, worldview and methodological concepts, «God», «Nation», «Freedom», Ukraine, traditional foundations of national spiritual culture.

УДК 3:37.01

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/67.1.5>

Лялюк Г.М.,

докт. пед. наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної психології
Інституту управління, психології
та безпеки Львівського державного
університету внутрішніх справ

Галів М.Д.,

докт. пед. наук, професор,
професор кафедри історії України
та правознавства
Дрогобицького державного
педагогічного університету
імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасне суспільство вимагає активних, відповідальних, освічених, характерних громадян, зорієнтованих на забезпечення демократичних засад незалежності України. Особливо ця вимога актуалізується сьогодні, коли український народ відстоює своє право на життя та незалежність у російсько-українській війні. Світоглядно-методологічні концепти виховання такого типу громадян знаходимо у творчій спадщині відомого ученого-педагога Омеляна Вишневського, науковий доробок якого набуває сьогодні особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні аналітичних досліджень в яких представлено науковий доробок О. Вишневського досить незначна кількість. Окремі ідеї його педагогічної спадщини висвітлено у наукових публікаціях М. Галіва, О. Невмержицької, О. Скоробагатської, О. Фляк та рецензіях на праці вченого. Запропоновані вченим «основи» та «перспективи» сучасного виховання дозволять, на нашу думку, удосконалити процес формування цілісних й плідних концептів розвитку освіти, виховання, навчання, розвитку людини.

Мета статті – охарактеризувати життя та творчість О. Вишневського та проаналізувати

світоглядно-методологічні концепти його теорії сучасного українського виховання.

Виклад основного матеріалу. Омелян Іванович Вишневський, професор Дрогобицького педагогічного університету, з часу проголошення незалежності України, початку розбудови громадянського суспільства був одним із перших українських педагогів, які стали на тернистий шлях активних пошуків світоглядно-методологічних засад розвитку сучасної української педагогіки. Вчений став одним із чільних представників національно-екзистенційного напрямку вітчизняної педагогіки, який ґрунтується на світоглядних фундаментах, зорієнтованих на традиційні засади національної духовної культури (християнство, народність, демократія, родинність та ін.) і прагнення їх відродити задля самодостатнього розвитку людини та нації в сучасних умовах. Характеризуючи життя та творчість цього талановитого ученого, ми спробуємо окреслити основні світоглядно-методологічні концепти його теорії сучасного українського виховання, що й складає мету нашої статті.

Омелян Іванович Вишневський народився 17 травня 1931 р. на Прикарпатті, у селі Ясеновець Рожнятівського району у незаможній сільській родині.

У 1938 р. вступив до Ясеновецької чотирикласної школи, згодом навчався у Рожнятівській середній школі та Стрийській гімназії. У 1947 р. став студентом Чернівецького університету, де вивчав англійську мову. Після завершення студій молодий випускник був рекомендований до вступу в аспірантуру, однак, уже за два роки молодого науковця виключили з аспірантури як ідеологічно «невідповідного».

Не без труднощів Омелянові Вишневському вдалося влаштуватися на посаду вчителя англійської мови з тригодинним тижневим навантаженням семирічної школи с. Попельники тодішнього Заболотівського району. Згодом педагог перейшов до середньої школи у с. Джурів, а далі до смт. Гвіздець неподалік Коломиї. Двадцятирічний стаж роботи у школах Івано-Франківщини дав змогу педагогові дійти низки важливих висновків. Уважав учителювання особливою працею, «найперше тому, що маємо тут справу з людиною – у її безмежній і часто утасмиченій складності та різноманітності» [10, с. 106].

Працюючи у школах, Омелян Вишневський робив спробу впроваджувати новий інструментарій у викладання іноземних мов, пропагуючи свій досвід на конференціях та симпозіумах. Згодом цей досвід став основою дисертаційного дослідження «Подолання граматичної інтерференції у процесі навчання іноземних мов». У 1978 р. Омелян Вишневський успішно захистив кандидатську дисертацію, що відкрило перед ним нові горизонти.

Учений отримав посаду старшого викладача педагогічного інституту в Івано-Франківську, а відтак продовжив свою роботу на теренах Львівщини, на посаді доцента – у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка.

У науково-педагогічній діяльності Омелян Вишневський спочатку зосередився на проблемах методики навчання іноземних мов, однак уже в кінці 80-х рр. ХХ ст. він вдався «до певних «реформаторських» зусиль», розробивши «Концепцію перебудови навчально-виховного процесу у Дрогобицькому державному педагогічному інституті ім. І. Франка». Її зміст передбачав цілу низку новацій, до яких вища школа України прийде значно пізніше. Це, зокрема, впровадження діяльнісного підходу у підготовку фахівців, а також нової структури навчальних занять.

З 1990 р. впродовж шістнадцяти років очолював кафедру педагогіки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Цей період був плідним та новаторським у науковому житті педагога. По-перше, у 1991 р. Омеляну Івановичу Вишневському було присвоєне вчене звання професора. По-друге, вчений-педагог підготував нову програму з педагогіки, що була схвалена Міністерством народної освіти. По-третє, підготував посібник-хрестоматію, що став початком нової серії посібників «Теоретичні основи сучасної української педагогіки». Викладена в них концепція навчання і виховання значно випереджала свій час та відповідала потребам українського народу, що став на шлях незалежності. Крім цього, Омелян Вишневський брав активну участь у громадському житті. Був ініціатором відродження, а також віцепрезидентом товариства «Рідна школа», активним учасником Всеукраїнського педагогічного товариства імені Григорія Ващенко.

Плідною є й публікаційна активність Омеляна Вишневського. Він – автор понад 160 публікацій, присвячених методам навчання іноземних мов, а також питанням відродження автентичної української педагогіки. Зокрема, це праці: «Діяльність учнів на уроці іноземної мови» (1989), «На шляху до рідної школи» (1991), «Національно-духовне відродження в українській школі» (1992), «Сучасне українське виховання» (1996), «Теоретичні основи педагогіки» (2003), «На шляху реформ» (2005), «Українська освіта на шляху реформ» (2005), «Теоретичні основи сучасної української педагогіки» (2006, 2009), «Український виховний ідеал і національний характер» (2010), «На ниві відродження української педагогіки» (2011), «Методика навчання іноземних мов» (2011) та ін., а також численні публікації у періодиці.

Професор Омелян Вишневський ніколи не прагнув відзнак чи нагород, однак його праця була поцінована. У 2009 р. професор Омелян Вишневський був обраний академіком Академії наук

вищої освіти України. Особливо дорожив знаком «Учаснику національно-визвольної боротьби», медаллю Академії вищої освіти України «За успіхи в науково-педагогічній діяльності», Медаллю Григорія Ващенко та медаллю «Будівничий України».

Помер професор Омелян Вишневський 20 січня 2019 р. у м. Дрогобич Львівської області.

Національна спрямованість поглядів, популяризація християнських засад виховання, дослідження історії української педагогіки завжди супроводжували Омеляна Вишневського і як молодого вчителя, і як науковця. Варто зазначити, що значна кількість положень розробленої ним концепції сучасного українського виховання вже знайшла своє втілення у практиці освіти і виховання підростаючого покоління, а частина все ще чекає своєї реалізації.

Аналізуючи наукові праці О. Вишневського можемо виокремити низку таких фундаментально-засадничих, навіть «сакральних» концептів «Бог», «Нація», «Свобода».

Концепт «Бог» є первинною складовою світоглядно-філософського фундаменту педагогіки О. Вишневського. Як підкреслює сам учений, повернення до Бога є не лише вимогою чуттєвих порухів душі та сумління людини, але й диктується такими прагматичними міркуваннями. Учений-педагог пропонує «традиційно-християнську стратегію української педагогіки», яка передбачає віру в Бога, в Абсолют Любові і Добра. Вибір цієї стратегії О. Вишневський вважає об'єктивною неминучістю, необхідністю й не бачить їй альтернативи. «Без авторитету Бога і віри в Нього неможливо сьогодні відновити позитивне духовне поле суспільства, а отже і структуру виховання неможливо наповнити новим, гуманістичним змістом» [6, с. 200], – резюмує він.

Концепт «Нація», що займає наступну сходинку в світоглядно-методологічному конструкті педагогічної теорії О. Вишневського, також обґрунтовується й фундаменталізується подібними чинниками, що й концепт «Бог»: природногенетичним, історично-традиційним та вимогами сучасності.

Природність (природженість) національного в душі людини О. Вишневський, услід за Й. Фіхте, А. Дістервегом, К. Ушинським, Г. Ващенко та іншими мислителями, трактує як незаперечний факт. Утверджені властивості національного характеру самі впливали на історичну долю народу, слугуючи першорядними чинниками його злетів і падінь, його цивілізаційного поступу. Це, зокрема, відзначав Г. Ващенко у статті «Психічні властивості українців і причини наших невдач» [1]. Приймаючи таку вагому роль національного характеру в житті народу-нації, О. Вишневський у своїх працях підкреслює необхідність української педагогіки спиратися на національне, етнопсихологічне.

Відстоюючи національне виховання, О. Вишневський не протиставляє його загальнолюдським цінностям, оскільки визнає, що будь-яке національне виховання є виразником й вічних загальнолюдських цінностей. Потреба опиратися на національні підвалини, на переконання О. Вишневського, диктується не лише вродженістю націогенотипа, культурно-історичною традицією, але й вимогами сучасності. Адже на сьогодні «...маємо жадливі наслідки тотального етноциду і русифікації не тільки українського етносу, але й інших народностей в Україні. Тому на тлі державної розбудови освіти і виховання гостро актуальними видаються зусилля, спрямовані на відродження саме національного (етнічного) самоусвідомлення людини, що передбачає спеціальну увагу до національної мови, культури, народних звичаїв тощо» [5, с. 22]. Особливої ваги набувають ці слова вченого в сучасних воєнних реаліях сьогодення.

Тож розбудова державності, громадянського суспільства, ринкової економіки вимагають, крім відродження власного національного «Я», ще й його корекції, виправлення національного характеру. До цього у свій час закликали Я. Ярема, Г. Ващенко, В. Янів та ін. У своїй праці «Український виховний ідеал та національний характер» О. Вишневський наголошує, що сьогодення вимагає від людини характерності, волі, цілеспрямованості, наполегливості, практичності, стійкості тощо [7, с. 33].

Концепт «Свобода» аж ніяк не є доповненням до двох попередніх фундаментальних засад педагогіки О. Вишневського. Навпаки, поняття «свобода» пронизує усю його творчість (і методичну, і філософсько-теоретичну) й тісно переплітається з концептами «Бог» і «Нація».

На думку вченого, вагома роль у «навчанні свободи» лягає на педагогіку, родину і систему освіти. «Нині навчання свободи стає для нас головним предметом у соціальному лікнепі, бо саме від людини, яка вчиться свободи, залежить доля нашої нації і доля демократії, до якої підсвідомо прагнемо», наголошує вчений [4, с. 5].

Задля цього практику едукації молоді людини, зазначає О. Вишневський, треба зорієнтувати на засади «педагогіки розвитку». Зауважимо, що він став одним з перших учених-педагогів у сучасній Україні, які приділили увагу «розвиткові особистості» як педагогічній категорії, системно розробивши головні засади і складові цього процесу. Передовсім він відкинув традиційне трактування розвитку як процесу кількісних і якісних змін в особистості, бо воно надто широке і нечітке (таким поняттям можна охарактеризувати і процес деградації). Натомість запропонував власне визначення розвитку як удосконалення духовних, психічних, соціальних і фізичних функцій та можливостей людини [6, с. 404].

О. Вишневський підкреслює, що і навчання, і виховання можуть слугувати шляхом розвитку особистості, однак застерігає від ототожнення їх з розвитком, що було характерно для авторитарної (радянської) педагогіки.

Увага до проблематики розвитку особистості підштовхнула вченого до вивчення та розробки засад виховання характеру особистості. Характер людини як психо-духовне явище є власне першорядним результатом розвитку, адже формується завдяки самостійній, наполегливій, цілеспрямованій діяльності шляхом напруженої, інколи виснажливої боротьби із власними вадами й зовнішніми труднощами. У цій сфері О. Вишневський проявляє себе як відроджувач української педагогічної характерології, сформулювавши власне визначення характеру, розробивши модель його структури, компактне бачення якої потрібне сучасній педагогіці, окреслив шляхи, форми та методи виховання-розвитку характерності [6, с. 454–475; 8]. Саме виховання характеру професор трактує як головний засіб подолання «лівизни» в людині, а через неї – в суспільстві [4, с. 20], що на сьогодні актуалізується й диктується суспільним замовленням.

Концепти «Бога», «Нації» і «Свободи» складають й зміст сформульованого О. Вишневським виховного ідеалу українського суспільства та сучасної української педагогіки. Услід за представниками національно-демократичної педагогіки, він використовує традиційний символ «Бог і Україна», формулюючи виховний ідеал так: Ідеал – це людина, яка активно служить Богові і Україні [7, с. 154]. На перший погляд може здатися, що з цього тлумачення зник концепт «Свобода». Проте, це не так, бо активно служити Богові і Батьківщині людина може лише добровільно, в умовах свободи й реалізуючи прагнення свободи. За умов відсутності свободи (панування окупаційних, колоніальних режимів) людина може визнавати Бога і Батьківщину найвищими цінностями, але не може активно їм служити. А в умовах добровільного зречення людини від власної свободи (перемога «лівизни» в людській душі) людина зраджує і Бога, і Націю, відрікається від них, хоч часом цього й не усвідомлює.

Висновки. Підсумовуючи сказане, зазначимо, що творчість Омеляна Вишневського є глибоко християнською, національною, демократичною за духом і свідомістю. Педагогічну теорію відомого

дрогобицького вченого не завжди сприймають у пострадянських педагогічних наукових колах й інколи намагаються критикувати. Проте ця критика зазвичай націлена на окремі, ба навіть другорядні, аспекти авторської педагогічної концепції О. Вишневського й в цілому її основних засад не зачіпає. Можливо автори інстинктивно відчувають або усвідомлюють, хай і приховано, що обрані Омеляном Івановичем фундаментальні підвалини української педагогіки є відбитком непорушної Правди, утіленої Творцем в проєкті «людина – людство». Звідси її органічність, логічність, духовність і мудрість.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ващенко Г. Психічні властивості українців і причини наших невдач. *Рідна школа*. 1992. № 2. С. 31–35.
2. Вишневський О. Людині потрібен характер. *На шляху реформ. Актуальні питання сучасної української освіти та змісту виховання: вибрані науково-публіцистичні праці*. Дрогобич: Коло, 2005. С. 161–166.
3. Вишневський О. «Нехай не буде в тебе інших Богів, окрім Мене». *Педагогічні етюди. Аналітичні матеріали, концепції, публіцистика, інтерв'ю*. Дрогобич: Редакційно-вид. відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2007. С. 169–179.
4. Вишневський О. Педагогіка як чинник подолання «лівизни». *На шляху реформ. Актуальні питання сучасної української освіти та змісту виховання*. Дрогобич: Коло, 2005. С. 5–21.
5. Вишневський О. Повернення до чистих джерел. Про деякі невідкладні акценти до концепції сучасного українського виховання. *На шляху реформ. Актуальні питання сучасної української освіти та змісту виховання*. Дрогобич: Коло, 2005. С. 22–29.
6. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вид. 2-е. Дрогобич: Коло, 2006. 608 с.
7. Вишневський О. Український виховний ідеал і національний характер (витоки, деформації і сучасні виклики). Дрогобич: Видавець С. Сурма, 2010. 160 с.
8. Вишневський О. Характер як предмет педагогіки. *Рідна школа*. 2000. № 1. С. 4–9; № 3. С. 3–10.
9. Вишневський О. Християнізація виховання. *На шляху реформ. Актуальні питання сучасної української освіти та змісту виховання*. Дрогобич: Коло, 2005. С. 70–81.
10. Вишневський О. На роздоріжжях минулого (спогади на схилі літ – від першої особи). Дрогобич, 2012. 136 с. С. 12–13.